

henri bergson

gerçekliğin bütününe
ancak sezgi yoluyla ulaşırız

DESTEK YAYINLARI: 1890

FELSEFE: 87

HENRI BERGSON / GERÇEKLİĞİN BÜTÜNÜNE ANCAK SEZGİ YOLUYLA ULAŞIRIZ

Yayıma Hazırlayan: Melis Uygur Bibika

Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü, yayınevinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

İmtiyaz Sahibi: Destek Yayıncılık Prodüksiyon Dış Tic. A.Ş.

Genel Yayın Yönetmeni: Ertürk Akşun

Felsefe Serisi Yayın Koordinatörü: Özlem Küskü

Son Okuma: Devrim Yalkut

Kapak Tasarım: İlknur Muştu

Sayfa Düzeni: Cansu Poroy

Destek Yayınları: Şubat 2024

Yayıncı Sertifika No. 43196

ISBN 978-625-6608-68-9

© Destek Yayınları

Abdi İpekçi Caddesi No. 31/5 Nişantaşı/İstanbul

Tel. (0) 212 252 22 42

Faks: (0) 212 252 22 43

www.destekdukkani.com

info@destekyayinlari.com

facebook.com/DestekYayinevi

twitter.com/destekyayinlari

instagram.com/destekyayinlari

Deniz Ofset – Çetin Koçak

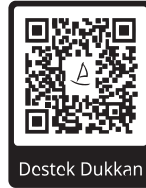
Sertifika No. 48625

Maltepe Mahallesi

Hastane Yolu Sokak No. 1/6

Zeytinburnu / İstanbul

Tel. (0) 212 613 30 06

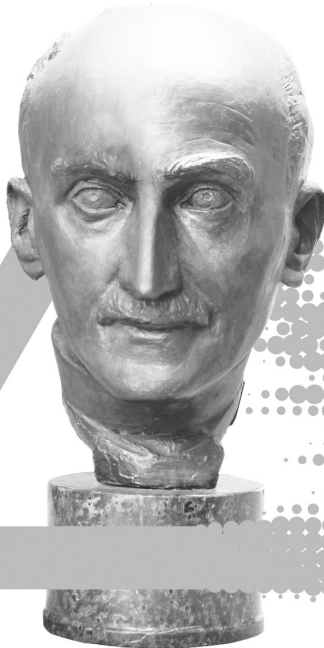
Destek Dukkan

henri bergson
gerçekliğin
bütününe
ancak sezgi yoluyla
ulaşırız

Özgür iradenin yaratıcı yolculuğu

Yayıma Hazırlayan: Melis Uygur Bibika

Henri Bergson Kimdir?

Paris Opera Binası yakınlarındaki bir evde sanatçı bir babanın çaldığı piyanonun notalarına eşlik eden bebeğin sesi, ileride felsefe alanındaki en kuvvetli seslerden biri olacaktı. Henri Bergson, 1859 yılında Polonyalı Yahudi bir baba ile İngiliz-İrlanda kökenli Yahudi bir annenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Büyüdüğünde katılacağı konferanslarda, özgün fikirlerinin yanı sıra konuşmasındaki müzikal tonlama ile dinleyenleri etkileyecekti. Müzik ve matematik, fikirlerini aktarırken başvurduğu en önemli araçlar olacaktı.

Doğumundan sonraki birkaç sene ailesi ile birlikte İngiltere’de yaşadıkları için Bergson anadil seviyesinde İngilizce öğrendi. Henüz lise yıllarında çözülemeyen matematik sorularına çözüm bulmasıyla dikkat çekti. İlk gençlik yıllarında inancını kaybederek evrim teorisine ilgi duydu. Sonraki yıllarda felsefesinin temel yapıtaşlarından birini oluşturacak “yaratıcı evrim” fikrinin tohumları belki de bu yıllarda atıldı. Paris’teki köklü liselerden biri olan Lycée Condorcet’ten sonra Fransa’nın en başarılı yüksek eğitim kurumlarından biri olan Ecole Normale Supérieure’da öğrenim gördü. Öğrenimini

tamamlayınca felsefe ve matematik öğretmeni olarak görev yaptı. Başarılı bir bilim insanı olarak matematiği seçebilirdi, fakat tercihini felsefeden yana kullandı. O dönemde öne çıkan pozitivist ve materyalist ekoller, derinlerde taşıdığı sanatçı ve isyankâr ruhuna hitap etmiyordu. Bilimsel teorilerde geçen mekanistik zaman tasavvurunu yanlış buluyordu. Nitekim 1889 yılında zaman ve özgür irade konusunu işleyen “Bilincin Doğrudan Doğruya Verileri” isimli doktora tezi ile Paris Üniversitesi’nden (diğer bir adıyla Sorbonne) doktora derecesini aldı. Kuantum fiziğine önemli katkıları olan fizikçilerden Louis de Broglie, Bergson’un bu teziyle kendisinden yarım asır sonra ortaya çıkacak olan kuantum mekaniği ile ilgili görüşleri adeta sezdiğini anlatır.

1891 yılında Marcel Proust’un* kuzini olan Louise Neuberger ile evlendi. Jeanne isminde bir kızları oldu. 1896 yılında ikinci büyük eseri *Madde ve Bellek* ile beynin işlevi, algı ve bellek gibi konuları derinlemesine irdeleyerek, dönemin felsefi görüşlerini sarsacak fikirlerini öne sürdü.

1900 yılında Paris’te Collège de France’ta Latin ve Yunan Felsefesi kürsü başkanı oldu. 1913 yılında Columbia Üniversitesi’nin daveti ile Amerika’ya giderek farklı şehirlerde ders verdi. Yaşadığı çağda verdiği derslerle konferanslar ilgiyle karşılandı ve büyük bir hayran kitlesi oluştu. Eserleri birçok dile çevrilirken, üç eseri

---

* Fransız romancı, deneme yazarı ve eleştirmen. En tanınmış eseri 1913-1927 yılları arasında yayımlanan yedi ciltlik *Kayıp Zamanın İzinde*’dir.

panteist olduğu gerekçesiyle Katolik Kilisesi tarafından yasaklandı.

1927 yılında *Yaratıcı Evrim* isimli eseriyle Nobel ödülü kazandı. 1932 yılında ise son eserlerinden biri olan *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı* yayımlandı. Henri Bergson ölümüne yakın, Museviliğin tamamlayıcısı olarak düşündüğü Katolik Hıristiyanlığa ilgi duyduğunu itiraf etmişti. Fakat zulme uğrayacağını düşündüğü Yahudilerle dayanışma içerisinde kalmak amacıyla dinini değiştirmede. 1940 yılında Fransa'nın Naziler tarafından işgali ile kurulan Vichy hükümeti, Bergson'a antisemitist yasalardan muaf sayma önerisinde bulundu. Bu öneriyi reddederek, ölümünden birkaç hafta önce sağlık durumunun kötülüğüne rağmen, Yahudiler için zorunlu tutulan kurala özellikle uyararak, resmi kuruma başvurup Yahudi olarak kayıt yaptırdı.

Eklem kireçlenmesi hastalığı nedeniyle hayatının son yıllarında yürüyemeyen Bergson, 1941 yılının 4 Ocak günü, 82 yaşında, ağır bir bronşit yüzünden hayatını kaybetti. William James, Whitehead, Marleau-Ponty, Levinas gibi düşünürlerin felsefi görüşlerinde, Marcel Proust'un eserlerinde, Claude Monet'nin izlenimci resimlerinde, Claude Debussy'nin müziğinde bıraktığı etkilerle kültür dünyasının bir parçası olarak yaşamaya devam ediyor.

Giriş

İdealizm ve realizmin ötesinde, tüm görüntüleri ve gürültüleri paranteze alarak sadece hakikati duyumsamaya çalışıyorsak, uzaktan gittikçe yaklaşan müzik sesi Bergson'a ait olacaktır. Çünkü Bergson eserlerini adeta Platon'un mağarasındaki gölgelerin asıl hakikatlerini işaret etmek için yazmıştır.* Onun hakikati, hiç

---

* Platon'un mağara alegorisi, Antik Yunan filozofu Platon'un *Devlet* adlı eserinde yer alan önemli bir metafordur. Bir grup insan, doğdukları andan itibaren bir mağaranın içinde zincirlenmişlerdir, başlarını bile hareket ettiremezler. Sadece önlerindeki duvarı ve birbirlerini görebilmektedirler. Arkalarından yansıyan ışıktan önlerindeki duvara birtakım gölgeler düşmektedir ve onların tek gerçekliği budur. İnsanlar, gölgeler ve yankılar içinde hayatlarını sürdürürler ve bu gölgeleri gerçekliğin bir parçası olarak kabul ederler. Bilmedikleri şey, mağaranın dışındaki gerçek dünyanın varlığıdır. Platon bir kişinin buradan kurtarılması durumunda neler olacağını düşünür. Kurtarılan kişi dışarıda gerçek dünyayı ve güneşi görür. Önce gözleri kamaşır ve ağrır, hatta bakmamak için direnir. Sonra alışıkça gerçekliği deneyimler. Ardından geri dönüp mağaradaki insanlara gerçek dünyayı anlatmaya çalışınca, onun mağaradan çıkmasının boşuna olduğunu ve bir de gözlerine zarar verdiğini söyleyerek karşı çıkarlar. Hatta onları mağaradan çıkartıp yukarılara götürmeye çalışması durumunda onu öldürmeye varacak kadar ileri giderler. Bu alegori, Platon'un bilgi ve gerçekliği algılama konusundaki felsefi düşüncelerini temsil eder. Ona göre, insanlar duyularıyla algıladıkları dünyayı gerçek sanırken, aslında gerçek dünya onun ötesindedir ve sadece akıl yoluyla ulaşılabilir. Mağara alegorisi, bilgi arayışının ve felsefenin önemini vurgular ve insanların sadece duyuusal deneyimlerine dayanarak sınırlı bir anlayışa sahip olabileceğini gösterir.

bitmeyen bir oluşum sürecinin kendisidir. Eserlerini okurken gördüğümüz ışığın parlaklığı karşısında gözle-
rimizi ovuşturarak yeniden bakma ihtiyacı duyarız. Za-
mana, mekâna, harekete, belleğe, dile, bildiğimiz tüm
metafizik kavramlara çıplak gözle yeniden bakarız.

İnsanlık tarihi boyunca süregelen kültürümüz; ana-
liz ederken ayırıp bölen, yan yana dizen, mekânsal, par-
çalı düşünce üzerine kuruludur. Bergson bu kültürün
parçası olan dilin imkânlarıyla, bütün bunların ötesinde
ne olduğunu tasvir etmeyi başarır. Bunu yaparken, ge-
rektiğinde bilimsel kabullerle hesaplaşmayı ve onların
insansal olan ile bitişen sınırlarını çizmekten çekinmez.

Kullandığı dil yalın olduğu kadar estetik, bir o ka-
dar da analitik ve mantıksaldır. Felsefesi, temel meta-
fizik sorulara cevap veren tutarlı bir bütünsellik taşır.
Tek kaygısı hakikate sadık kalmak olduğu için, çağının
bilimsel kabullerinden beslenmekle beraber, sınırlara
eriştiğinde sezgisel dehasını kullanmaktan çekinmez.
Hayata ve insana duyduğu saygının ifadesi olarak, in-
sana yakışan yeri geri vermesiyle çağdaşlarının önemli
bir kısmından ayrışır. Bergson, insanı doğanın ötesin-
de varlığı bulunmayan mekanik bir varlık türünden
ziyade, özgür iradesi sayesinde dünyayı kurtaracak bir
kahraman olarak görür. Üstelik de yaratıcı ve bütünsel
bir sürecin içerisinde başroldedir. Tek eksiği bazı du-
rumlarda sezgi gücünü yeterince kullanamamak olan
“Bergson insanı”, zamanın ve mekânın ötesinde değerli
bir varlıktır.

Bergson'un da diğer filozoflar gibi yolda olup da varamadığı bir sürü felsefi soru olduğu gibi, eserlerinde bizim kavrayış ve anlatım gücümüzü aşan bir o kadar da cevap olduğunun farkındayız. Tüm bunların ötesinde; zamana ve mekânsallığa getirdiği mükemmel açıklama, hakikatin bütünselliği, sezgi ve özgür irade konusunu ele alış Bergson'u anlamak için harcadığımız her dakikayı anlamlı kılar. Onu okumak ve anlamak akıl ile sezgiyi buluşturan bitmeyen bir yaratıcı süreçtir.

Kolumuzdaki saatlere bağımlı yaşadığımız, günleri saatlere, saatleri dakikalara ayırdığımız ve hiçbir anı özgür bırakmadığımız hayatlarımızda, Bergson farklı bir bakış açısının mümkün olduğunu anlatır. Parçaları birleştiremediğimiz için hep bir parçamızın eksik kaldığı içsel yaşantılarımızda, eksik olanın sezgi olduğunu fark etmemizi sağlar. Sezginin ve bütünselliğin önemini kavradığımızda, kendimizi bambaşka bir gerçekliğin içerisinde buluruz. Bu yolculukta tüm okurların biraz olsun analitik aklın tahakkümünden kurtulup nefes alırken, keyifli bir kahve eşliğinde Bergson ile buluşması dileğiyle.

Melis Uygur Bibika

*“Bilinçli bir varlık
için var olmak,
değişmektir,
değişmek
olgunlaşmaktır.
Olgunlaşmak
ise kendini
bitimsiz bir
şekilde yaratmak
demektir.”**

---

* Bergson Henri, *Creative Evolution*, Çev. A. Mitchell, London, Macmillan and Co Ltd, 1922, s. 8

Zaman denilen bilmece

Hepimiz fark etmişizdir, zamanın sevdiğimiz bir işle uğraşırken ne kadar hızlı geçtiğini. Örneğin sevdiğimiz bir filmi izlerken zamanın nasıl geçtiğini anlamayız. Tersine bazen geçmek bilmez, örneğin hiçbir şey yapmadan sırada beklerken. Zamanın bu ele avuca sığmaz hali bizi şüpheyeye düşürür ve neden böyle olduğunu merak ederiz. Tarihin başından beri zaman, filozofların ilgisini çeken bir konu olmuştur.

Antik Yunan filozoflarından Aristoteles zamanı hareket ve değişim ile ilişkilendirerek açıklar. Herhangi bir değişim fark ettiğimizde zamanın geçtiğini anlarız. Bir hareketin öncesindeki ve sonrasındaki duruma bakıp değişimi gördüğümüzde zamanın geçtiğinden emin oluruz. Aristoteles, zamanın hareket ile aynı şey olmadığını fakat zamanı ancak hareket sayesinde ölçebildiğimizi anlatır. Mesela bir yolculuğun uzun

olduğunu yolun uzunluğu ile, yolun uzunluğunu da yolculuğun uzunluğu ile ölçeriz.*

Ortaçağın önemli filozoflarından Augustinus *İtiraf- lar* isimli eserinde zamanın ne olduğunu inceler. Ona göre zaman özneldir ve hareketten bağımsız olarak zihnimizde yer alır. Geçmiş ile geleceğin aslında var olmadığını şu sözlerle ifade eder:

“Geçmiş artık olmadığına göre, gelecek de henüz olmadığına göre ne biçimde vardır? Yine şimdiki zaman eğer hep şimdi olsaydı, geçmişte kaybolmasaydı artık ‘zaman’ olmazdı, ebedilik olurdu. O halde şimdinin zaman olması için geçmişte kaybolması gerekiyorsa hangi anlamda ona ‘vardır’ diyebiliriz? Mademki var olmasının nedeni var olmayı bırakması oluyor, bu durumda var olmamaya gittikçe ‘zaman’ olduğunu söylememiz doğru oluyor.”**

Şimdinin geçmiş zamana dönüştükçe ortaya çıkan varlığı paradoksal bir yapıdadır. Zaman bir bilmecedir.

Aristoteles’e göre hareket ve değişimin olmadığı bir dünyada zamandan söz edilemezken, Augustinus için zaman tamamen öznel bir kavramdır. Ortaçağ sonrasında Aydınlanma ile birlikte Newton fiziğinde mutlak zaman anlayışı ortaya çıkar. Bu anlayışa göre; zaman,

---

* Jonathan Barnes, *Complete Works (Aristotle)*, Princeton University Press, Princeton, N.J. 1991, s. 72-73

** Augustinus, *İtiraf- lar*, 11. kitap, 15. bölüm

hareketten daha temel ve öncül bir kavramdır. Evrendeki tüm varlıklardan bağımsız olarak kendi başına bir varoluşu vardır. Newton'a göre zaman her zaman aynı hızda akar ve tek yönlüdür, geri dönüşü yoktur.

Newton'dan yaklaşık iki yüz yıl sonra ortaya çıkan Einstein'ın rölativite teorisi, hareket eden her sistemin kendine göre farklı bir zamanı olduğunu savunur. Örneğin çok hızlı seyahat eden bir kişi, daha yavaş seyahat eden birisiyle kıyaslandığında zamanın daha yavaş ilerlediğini gözlemleyecektir. Kütle çekimi ve hızın artmasıyla zaman yavaşlar. Böylece zaman, hareketten önce gelmek yerine onunla birlikte oluşur. Einstein'ın uzay-zaman (space time) kavramına göre üçboyutlu uzayın yanına dördüncü boyut olarak eklenen zaman, uzaydan bağımsız değildir.

Henri Bergson ise zaman kavramını çağdaşı olan Einstein'dan tamamen farklı bir perspektifle ele alır. Bergson'un metafiziğinde zaman çok merkezi bir yere sahiptir. *Süre ve Eşzamanlılık* isimli eseri Einstein'ın izafiyet teorisine bir cevap niteliği taşır. 6 Nisan 1922 tarihinde Fransa'ya bir göz atarsak, biri fizikçi ve diğeri felsefeci olan dönemin iki dâhisinin tartışmasını izleyebiliriz. Şahit olacağımız bu tartışma, zaman kavramının nasıl açıklanması gerektiği konusunda önemli ipuçları verir.

*“Einstein ile Bergson’un
tartışması zamanın
ve eşzamanlılığın
doğasından çok daha
fazlasını kapsıyordu.
Tartışmalarındaki esas
konu, fizik ile felsefeden
hangisinin söz sahibi
olacağıyla ilgiliydi.”**

---

* Canales Jimena, 2005, *Einstein, Bergson, and the experiment that failed: Intellectual cooperation at the League of Nations*, *Modern Language Notes* 120(5): 1169

Einstein'ın zaman anlayışına kafa tutan dâhi

Einstein, 6 Nisan 1922 tarihinde Özel Görelilik Teorisi'ni sunmak üzere, Paris'te Institut International de Philosophie (Uluslararası Felsefe Enstitüsü) adlı bir organizasyonun toplantısına davet edildi. Dinleyenler arasında Henri Bergson da vardı. Bergson'un, Einstein'ın özel görecelik teorisinin önemli parçası olan ikizler paradoksu hakkında eleştirel görüşleri vardı.* Teorideki matematiksel mantık veya arkasında yatan hesaba karşı herhangi bir itirazı yoktu, sadece teorinin “zaman”ı felsefi anlamda özüyle ele almaktan uzak olup, mekanik saatler ve onların davranışı hakkında olduğunu düşünüyordu. Defalarca tekrarladığı gibi görecelik teorisini kabul ediyordu, fakat hikâyenin burada bitmediğini,

---

* Teoriye göre; Paul ve Peter isimli iki ikizden biri ışık hızına yakın bir hızda Dünya'nın dışına seyahat eder, diğeri ise Dünya'da kalır. Tekrar bir araya geldiklerinde seyahat eden Paul'a göre zaman yavaşladığı için, iki sene geçmişken, Peter için seneler geçmiş ve yaşlanmıştı. Saatleri ve takvimleri farklı zamanları gösterir.

fazlası olduğunu ve bunun ancak felsefe sayesinde açıklanabileceğini öne sürüyordu.

Einstein ise zamanın fiziksel ya da psikolojik olarak açıklanabileceğini fakat felsefi bir yanı olmadığını savunuyordu.* Sadece ölçülebilen fiziksel zaman ile hissedilen psikolojik zaman mevcuttu. Bunun dışında zamanın, metafiziğin alanına girmesi gereken bir yanı olmadığını tarihe damgasını vuran şu sözlerle ifade etti:

“Felsefecilerin zamanı diye bir şey yoktur. Fizikçilerin zamanından farklı olarak sadece psikolojik zaman mevcuttur.”

Bergson, *Süre ve Eşzamanlılık* isimli eserinde Einstein'ın görecelilik teorisi hakkındaki görüşlerini uzun uzun açıkladı. Bergson'un derdi, bu teorinin arkasında yer alan saklı metafizikleydi. Einstein ise Bergson'un metafiziğindeki zaman kavramının psikolojinin alanına girdiğini ve kendi teorisi ile ilgisinin olmadığını düşünüyordu. Felsefenin zaman ile ilgili söz söyleme hakkının olmadığını savunuyordu. Felsefecilerin zamanının olmadığını söylerken bunu kastediyordu. Tartışmanın Bergson'un yenilgisiyle sonuçlandığı düşünüldü, hatta birçok takipçisi Bergson'u takip etmekten vazgeçti. Halbuki Bergson'un yenme yenilme gibi bir düşüncesi

---

* Canales Jimena, 2005, *Einstein, Bergson, and the experiment that failed: Intellectual cooperation at the League of Nations*, *Modern Language Notes* 120(5), s. 1175-1176